

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیر تطور فقه سیاسی شیعه

کمال اکبری

با مقدمه:

آیت‌الله عمید زنجانی

دفتر پژوهش‌های رادیو

۱۳۸۷

تهران

سرشناسه	: اکبری، کمال، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیر تطور فقه سیاسی شیعه/ کمال اکبری؛ با مقدمه عمید زنجانی؛ به سفارش دفتر پژوهش‌های رادیو.
مشخصات نشر	: تهران: طرح آینده، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری	: ه. ۳۱۵ ص: : ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک	: ۲۰۰۰۰ ریال: 978-964-8828-45-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۱۱-۳.
موضوع	: علوم سیاسی (فقه).
موضوع	: اسلام و حکومت.
موضوع	: اسلام و سیاست.
شناسه افزوده	: عمید زنجانی، عباسعلی ۱۳۱۶- . مقدمه نویسی.
شناسه افزوده	: سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. دفتر پژوهش‌های رادیو.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۶: الف۷۸۳: ۱۹۸۷BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۷۹:
شماره کتابخانه ملی	: ۱۱۴۴۷۷۳:

نویسنده: کمال اکبری

ویراستار: مراد مهدی‌نیا

حروف‌نگار: محبوبه یوسفی مقدم

طرح روی جلد: مهدی بخشایی

ناشر: طرح آینده

نوبت چاپ: اول

شماره پژوهش: ۵۰۴

تاریخ انتشار: ۱۳۸۷

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

بها: ۲۰۰۰۰ ریال

تهران، خیابان ولیعصر، خیابان جام‌جم، صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، ساختمان

شهدای رادیو، تلفن: ۲۲۱۶۷۷۰۸، شماره: ۲۲۶۵۲۲۸۶ مرکز پخش: فروشگاه‌های سروش

هر گونه استفاده کلی منوط به اجازه کتبی از دفتر پژوهش‌های رادیو می‌باشد.

فهرست مطالب

الف	مقدمه
ج	پیش‌گفتار
۱	فصل اول: فقه و فقه سیاسی
۱	بایستگی حکومت
۴	تعریف فقه و فقه سیاسی
۷	پیشینه فقه سیاسی
۱۱	فصل دوم: فقه سیاسی و سایر دانش‌ها
۱۱	تفاوت فقه سیاسی و فلسفه سیاسی
۱۲	تفاوت فقه سیاسی و نظریه سیاسی
۱۳	تفاوت فقه سیاسی و ایدئولوژی
۱۴	تفاوت فقه سیاسی و کلام سیاسی
۱۶	فقه سیاسی شیعه
۱۷	پیشینه فقه سیاسی شیعه
۲۱	فصل سوم: ادوار فقه سیاسی شیعه
۲۱	دوران شکوفایی فقه سیاسی
۲۲	دوره افول فقه سیاسی
۲۲	دوره صفویه
۲۳	دوره قاجاریه
۲۴	احیای مجدد فقه سیاسی
۲۴	دوره جدید فقه سیاسی

۲۴ گستره فقه سیاسی
۲۹ فصل چهارم: نوگرایی در فقه سیاسی
۲۹ فقه سیاسی و مسائل جدید
۳۱ تحول فقه سیاسی
۳۲ دلایل تحولات جدید
۳۴ منابع فقه سیاسی
۴۰ عقل و منابع عقلی
۴۵ استلزام
۴۹ مصلحت
۵۷ فصل پنجم: اندیشه سیاسی دوران آل بویه
۵۷ اندیشه سیاسی شیخ ابوجعفر طوسی «ره»
۶۴ اندیشه سیاسی حکیم ابوالحسن عامری
۷۰ اندیشه سیاسی مسکویه
۷۵ فصل ششم: اندیشه سیاسی در دوران صفویه
۷۵ اندیشه سیاسی مرحوم محقق کرکی
۸۴ اندیشه سیاسی مرحوم مقدس اردبیلی
۹۳ اندیشه سیاسی صدرالمآلهین
۱۰۲ اندیشه سیاسی مرحوم ملامحسن فیض کاشانی
۱۰۹ اندیشه سیاسی علامه محمد باقر مجلسی
۱۱۷ اندیشه سیاسی محقق سبزواری
۱۲۳ اندیشه سیاسی شیخ بهایی
۱۳۱ اندیشه سیاسی محقق خوانساری

- ۱۳۸ اندیشه سیاسی شهیدثانی
- ۱۴۸ اندیشه سیاسی محقق خوانساری
- ۱۵۹ اندیشه سیاسی سید نعمت الله جزایری
- ۱۶۹ اندیشه سیاسی فاضل هندی
- ۱۷۰ دین و سیاست
- ۱۷۷ اندیشه سیاسی شیخ حر عاملی
- ۱۸۵ اندیشه سیاسی علی نقی کمره‌ای
- ۱۹۳ اندیشه سیاسی شیخ یوسف بحرانی
- ۱۹۹ فصل هفتم: اندیشه‌های سیاسی دوران قاجاریه
- ۱۹۹ اندیشه سیاسی میرزای قمی
- ۲۰۷ اندیشه سیاسی وحید بهبهانی
- ۲۱۵ اندیشه سیاسی مولا احمدنراقی
- ۲۲۳ اندیشه سیاسی سید جعفر کثفی
- ۲۳۱ اندیشه سیاسی محمد حسن نجفی
- ۲۳۷ فصل هشتم: اندیشه‌های سیاسی دوران مشروطه
- ۲۳۷ اندیشه سیاسی میرزای نائینی
- ۲۳۸ حکومت و سیاست
- ۲۴۴ اندیشه سیاسی شهید سید حسن مدرس
- ۲۵۰ اندیشه سیاسی آیت‌الله کاشانی
- ۲۵۹ فصل نهم: اندیشه‌های سیاسی دوران جدید
- ۲۵۹ اندیشه سیاسی آیت‌الله طالقانی
- ۲۶۵ اندیشه سیاسی شهید مطهری

- ۲۷۸ اندیشه سیاسی امام خمینی «ره»
- ۲۹۶ اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای
- ۳۱۱ منابع و مأخذ

www.ketab.ir

مقدمه

فقه سیاسی شیعه در دوران‌های گذشته تحولات چشمگیری به خود دیده و همواره براساس وقایع زمانی پاسخگوی مسائل جامعه بوده است و علمای شیعه براساس کارکردهای فقه سیاسی تعریفی از آن ارائه می‌داده‌اند. عمدتاً فقه سیاسی را متولی مباحث حکومتی و دولتی دانسته و به آن «فقه‌الحکومه» اطلاق می‌کردند.

امروزه و باتوجه به مسائل جدید به تعریف جدیدی از فقه سیاسی نیاز داریم تا از طریق منابع فقهی پاسخ‌های جدیدی به مسائل داشته باشد. گرچه فقه سیاسی بسیاری از مسائل جدید را نظیر مساوات، آزادی، عدالت، اتکا به آرا و مشورت حل کرده و حتی از اولین روزهای تشکیل حکومت اسلامی در ایران به آنها عمل کرده است، اما برخی از این مسائل به صورت کامل تئوری‌پردازی نشده و مبانی فقهی و اجتهادی آن مطرح نگردیده است.

به طور مثال در اسلام دو اصل مسلم وجود دارد که اولاً انسان چیزی را که نمی‌داند نباید بگوید و ثانیاً کسی هم که چیزی را نمی‌داند باید به عالم مراجعه کند. حال تکلیف این دو اصل در مسئله حق رأی و مساوات چیست؟ آیا همه افراد جامعه که دارای حق رأی هستند در مسائل سیاسی خبره‌اند و اگر خبره نیستند آیا اظهارنظر آنها و اعمال حق رأی توسط آنها صحیح است یا خیر؟ در این خصوص مساوات بین عامه و خاصه چگونه توجیه می‌شود؟

این مسائل به بررسی جامعی نیاز دارد تا با تحلیل مبانی و نظریه‌پردازی در فقه سیاسی بتوان به آنها پاسخ قابل قبول و پویایی ارائه داد. البته بسیاری از این مسائل قابل پاسخگویی بوده و حتی حل شده است. اگر چه اصول موجود ثابت در فقه سیاسی قابل تحول نیست، ولی این اصول قابل انعطاف و به تعبیری «اصول ثابت از درون متغیر» است. و لذا فرصت اجتهاد و استنباط مسائل در دست فقیه است و می‌تواند جوابگوی مسائل باشد:

مجموعه حاضر که به همت جناب آقای کمال اکبری و با همکاری جمعی از کارشناسان در رادیو معارف برنامه‌سازی و بحث شده، گلچینی از سلسله مباحث تاریخ فقه سیاسی است که تفصیل آن در جلد هشتم فقه سیاسی توسط اینجانب به صورت مستند و تخصصی سامان‌دهی شده است. امید است این اثر نیز در سطح عموم مفید و برای جویندگان زلال فقه سیاسی آگاهی‌بخش و راهنما باشد.

عباسعلی عمید زنجانی

پیش‌گفتار

بی‌شک فقه سیاسی شیعه منسجم‌ترین و کارآمدترین مدل اداره زندگی سیاسی اجتماعی انسان‌ها را بیان داشته است و تحقیق، استخراج و به‌کارگیری آن نیاز اساسی جامعه است. اما از آنجا که در ادوار گذشته پس از دوران کوتاه حکومتی امام علی(ع) و امام حسن(ع) و به‌ویژه پس از تدوین فقه شیعه، شیعیان هیچ‌گاه حکومتی براساس فقه سیاسی مدون خود تشکیل نداده‌اند و تنها در برخی دوره‌ها، دولت‌های شیعی در مناطقی از جهان حاکم بوده‌اند، تحقیقات کاربردی در این خصوص نیز بسیار کم است و معمولاً اندیشمندان دینی در لابه‌لای کتب فقهی به آن پرداخته‌اند.

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران و تشکیل دولت جمهوری اسلامی بر پایه فقه سیاسی شیعه، نیاز اساسی بیشتری به تحقیق در این‌باره احساس شد که تحقیقات زیادی نیز در این خصوص به بار نشسته است.

تلاش ما در مجموعه حاضر بر این بوده که با زبانی ساده و قابل‌فهم عموم، فقه سیاسی شیعه را به اختصار طرح کنیم و ضمن ارائه تعریفی گویا از مفاهیم، تطور فقه سیاسی را در ادوار مختلف و در نگاه اندیشمندان دینی به صورت مختصر بیان نماییم و در عین حال به برخی شبهات موجود نظیر «انکار

حکومت دینی، «اختصاص نظریه ولایت فقیه به عصر جدید» و یا «زوال اندیشه سیاسی شیعه» پاسخ گفته باشیم، البته به دلیل محدودیت‌هایی در هر دوره از تکرین و بالندگی فقه سیاسی به بحث مختصر از برخی اندیشمندان پرداختیم.

مجموعه حاضر به صورت سلسله برنامه‌هایی با عنوان «فقه سیاسی» در رادیو سراسری معارف تقدیم شنوندگان شد که با ویرایش و اضافاتی تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. لازم است از همه بزرگوارانی که در تهیه برنامه و اقدام به چاپ این مجموعه ما را یاری کردند سپاسگزاری کنم.

از استاد گرانقدر آیت‌الله عمید زنجانی که با بزرگواری ضمن قبول زحمت کارشناسی چند برنامه، مقدمه‌ای برای مجموعه نگاشتند، از حجت‌الاسلام جناب آقای دکتر لک‌زایی - ریاست محترم پژوهشکده اندیشه سیاسی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم - که ضمن قبول زحمت کارشناسی چند برنامه، امکان استفاده از دیگر محققان پژوهشکده را مهیا کردند، از آیت‌الله دکتر احمد بهشتی، حجج اسلام آقایان دکتر محسن مهاجرنیا، ابوالفضل سلطان محمدی، محمدرضا موسویان، علی خالقی، حسین ابوالفضلی، دکتر سیدمحمدعلی حسینی‌زاده، دکتر علی شیرخانی، علی فریدونی، دکتر عبدالوهاب فراتی، روح‌الله شریعتی، سید سجاد ایزدهی، رضا عیسی‌نیا و محمدحسین توسلی به جهت ارائه کارشناسی برخی از موضوعات، صمیمانه قدردانی می‌کنم.

از همکاران عزیزم در گروه خبر و برنامه‌های سیاسی رادیو معارف آقایان محمد سهرابی، محمدعلی متولیان، امیرعباس خاقانی و امیر خالقی که در تولید، تحقیق و نگارش مجموعه ما را یاری کردند سپاسگزارم.

همچنین از فاضل ارجمند جناب حجت‌الاسلام رحیم کارگر که رنج ویرایش نهایی را برعهده گرفتند نیز صمیمانه تشکر می‌کنم.

در پایان از جناب آقای دکتر خجسته - معاونت محترم صدا و حجت‌الاسلام بیات - مدیر محترم وقت شبکه معارف - که با راهنمایی و تشویق زمینه تدوین این مجموعه را مهیا کردند و از جناب آقای دکتر کلاتری - مدیرکل محترم پژوهش‌های رادیو- و همکاران ایشان که زحمت نشر این مجموعه را عهده‌دار شدند قدردانی می‌کنم.

امید است با عنایت الهی بخش دوم این مجموعه با عنوان «چالش‌های فقه سیاسی» در آینده تقدیم علاقه‌مندان معارف دینی شود!

کمال اکبری

بهار ۱۳۸۶